

Pécsi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar
Irodalomtudományi Doktori Iskola, Irodalomtudományi Doktori Program
A doktori iskola vezetője: Prof. Dr. P. Müller Péter

BOZSOKI PETRA

A HONLEÁNYISÁG MINT NŐI EMANCIPÁCIÓ

Kánya Emília alakja és munkássága

TÉZISFÜZET

Témavezető:

Dr. Kucserka Zsófia

Pécs, 2021

TARTALOM

1. Témaválasztás, célkitűzés, kérdésfelvetések, források	3
2. Elméleti előfeltevések, módszertan	4
3. Az értekezés felépítése, következtetései	6
4. Dr. Török Zsuzsa opponensi véleménye.....	10
5. Dr. habil. Rákai Orsolya opponensi véleménye.....	17
6. Válasz a bírálatokra	24
7. Szakmai önéletrajz	29

1. Témaválasztás, célkitűzés, kérdésfelvetések, források

A doktori értekezés témája Kánya Emília (1828–1905) író, a Monarchia első női lapszerkesztője alakjának, illetve munkásságának értelmezése nőtudományos keretben. Módszertani és elméleti tétje a women's studies eszköztárának finomítása: a *láthatóvá tétel* terminusának újraértelmezése. A fő elméleti célkitűzést megalapozó meggyőződés szerint herstoryírás nélkül is elképzelhető a láthatóvá tétel programja, mégpedig akképpen, hogyha a láthatóvá tétel gesztusa tágabb (ez esetben a nemek konstrukciójának diszkurzív alakzatait érintő) *eszmetörténeti összefüggésekre* világít rá.

A dolgozatot az alábbi politikai eszmetörténeti érdeklődésű nőtudományos kérdések alapozzák meg: Miként bővült az értelmiségi női szereprepertoár; milyen szereplehetőségeket vagy korlátokat jelenthetett a nemi aspektus az irodalmi mezőben a 19. század második felében Magyarországon? Mi lehetett a korabeli diskurzusokban az elgondolhatóság határa a (középosztálybeli) női szerepek alakításában, szabadabbá és egyenlőbbé tételében? Hogyan beszélhető el hitelesen egy „női első”-ség? Miként formálható meg egy atipikus életpályájú, nem a kanonikus nemi szereposztás szerint élő figura úgy, hogy munkánk ne az elérhetetlenül egyedi női kiválóságok történetét írja tovább? Milyen minta konstruálható alakjából hamisan csengő, túlzott egyediséget hirdető hősképzés nélkül?

E tágabb horizontú kérdések közvetett megválaszolásához a disszertáció a következő szűkebb fókuszokra épül: Átfogó, meghatározó kérdése, hogy miként lehetséges hozzájárulni a társadalom-, irodalom- és nő történeti mező újraírásához egyetlen figura elemzésével, vagyis hogyan lehetséges csupán egyedi eset (ez esetben Kánya Emília alakja) kapcsán eszmetörténetileg releváns összefüggésekre mutatni. Az első fő, *Miért legyen láthatóbb Kánya Emília?* című, több fejezetet felölelő szakasz társadalom-, irodalom-, és sajtótörténeti érdekeltsgű; azon specifikumokat kutatja, amelyek érdemessé teszik Kánya Emíliát arra, hogy a nemek viszonyát középpontba állító kulturális emlékezetben fontos legyen a neve. A második, *Kánya Emília (ön)reprezentációja* című szakasz az autobiográfia-kutatások, a politikai eszmetörténet, illetve a történetelmélet eszköztárát használja; Kánya textuális önarcképét, politikai nyelvét, majd a kulturális emlékezetben róla formált képet vizsgálja.

A források tekintetében az elemzések elsősorban Kánya Emília publicisztikai írásaira, *Réges-régi időkről* című, 1998-ban publikált emlékiratára, szépirodalmi írásaira, valamint a Kánya-hagyaték dokumentumaira, önéletírásának kéziratos változatára épülnek. Kiemelt értelmezői figyelmet kapnak továbbá a Kányáról szóló huszadik századi folyóiratcikkek, illetve hetilapjában, a *Családi Körben* (1860–1880) megjelent egyéb szerzőségű publikációk, a

Családi Kört megelőző vagy azzal egy időben működő női olvasókat célzó lapok tanácsadó írásai, valamint a korszak egyéb illem- és tanácsadószövegei, amelyek a (közép- és felső középosztálybeli) női szerepmintákról, magatartásformákról értekeztek. A disszertáció módszertani és tárgyi értelemben is merít a főként viktoriánus női írókról szóló genderszemponitú irodalom-, társadalom- és sajtótörténeti fókuszú angolszász szakmunkákból; a brit (valamint néhol francia és német) kontextusra hozott példák háttérként, értelmezési keretként funkcionálnak a dolgozatban. Emellett fontos szekunder forrást jelentenek a Kánya Emília női kortársairól vagy kvázikortársairól szóló magyar tudományos írások, amelyek szintén kéziratoss, illetve publikált naplók, levelezések, szépirodalmi és publicisztikai írások elemzésével jutottak női életutakkal, szerepekkel kapcsolatos megállapításokra.

2. Elméleti előfeltevések, módszertan

Az értekezést azon álláspont alapozza meg, amely elfogadja a posztstrukturalista szövegelméletekre támaszkodó feminista kultúratudományos elméletek belátásait, de megengedőbb az 1980-as évek feminista irányzataival, és kész azok eredményeinek, fogalmainak használatára – kritikai távolságtartással. A disszertáció az alábbi *nőtudományos előfeltevésekre*, valamint az azokból következő *módszertani megfontolásokra* épül:

(1) A nemiségről szóló nyelvnek konstruktivistának kell lennie. Ebből adódóan a dolgozat a szociálpszichológiából kölcsönzött *szerep* fogalmat, azon belül a 19. századi Magyarország központi középosztálybeli női szerepét, a *honleányságot* helyezi az elemzés középpontjába. Minthogy a honleány a hazafi társadalmi nemi párjának tekinthető, az értekezés röviden utal a honfi szerep elemeire is. Az elemzések a kitekintéshez részben a Kánya körüli közeg férfi szerepeit elemző kutatásokra támaszkodnak, részben pedig olyan, a *Családi Kör* aktív korszakában megjelent kiadványt jelent hivatkozási pontot, amely a „haza-hazafi” címszó alatt bőséges válogatást közölt főként 19. századi, kisebb részt korábbi korszakból a hazafiságról, illetve a nemzetről szóló szépirodalmi és publicisztikai írásokból.

(2) Egy (bölcsészeti)tudományos interpretáció szükségszerűen prekonceptiókkal és elköteleződésekkel teli, hiszen tárgyválasztásainkat, kérdéseinket, módszereinket, állításainkat a társadalom hatalmi struktúráival összeköttetésben álló rejtett értékstruktúra határozza meg. Ily módon az értekezés expliciten is feminista elköteleződésű: önmagára a nők és férfiak közötti egyenlőtlenség megszüntetésére irányuló törekvések részeként tekint, mégpedig azáltal, hogy vizsgálódása tárgyát hangsúlyosan politikai kérdésként határozza meg. Ezt azt jelenti, a tárgykört uralmi viszonyok által meghatározott, emellett közösségi ügynek látta: a Kánya-

jelenséget mindvégig strukturális kérdések, általánosabb társadalmi, illetve eszmetörténeti tendenciák tükröként értelmezi. A politikai elköteleződés másrészt azt is jelenti, hogy a dolgozat a történeti típusú kutatásokat nem csupán leírást végző és megértést szolgáló tevékenységnek tekinti, hanem olyan eszköznek is, amely politikai képzeletünket, jelen esetben a női szerepekről való elgondolásaink határait tágíthatja.

(3) A munka harmadik elméleti előfeltevése, hogy a gender mint a nemek szerinti megkülönböztetés társadalmi (vagyis konstruált) jellege, az emberek között fennálló *viszonyrendszer* nemi aspektusa minden egyéb társadalmi meghatározottsággal alapvető összeköttetésben áll. Ebből következik az a módszertani megfontolás, amelynek köszönhetően a szövegben az elemzett figura neme nem kizárólagos és mindent felülíró, hanem a többivel szoros összefüggésben álló kategóriaként jelenik meg. Noha a feminista elköteleződésből adódóan a tárgyválasztásban elsődleges szempontot jelentett Kánya Emília női mivolta, ennek ellenére az értelmezésekben mindvégig hangsúlyos Kánya honorációról értelmiségi születésű, középosztálybeli státusza, valamint evangélikus felekezethez tartozása.

A dolgozat *nőtörténeti előfeltevése* egy, a történetiséggel kapcsolatos paradoxonra épül. Egyfelől alapvetően a női szerepek *változásának történetét*, a nemek közötti hatalmi viszonyok *alakulását* firtató munkák egyik darabjaként definiálja magát. Előzetes belátása tehát, hogy a múlt és a jelen közötti kapcsolat szoros, a nemi szerepek változása pedig folytatólagos, egymásra épülő. Másfelől azonban utóbbi nem zárja ki az értekezés másik fontos célkitűzését, amely a történeti elemzés módszerét a különbözőség, a történeti esetlegesség felmutatására szándékozik használni. Vagyis azt állítja, fenn kell tartani a gyanút, hogy az adott kontextusban e kérdések más hangsúlyokkal és nyelven tevődtek fel, mint jelenünkben, ami akár azt is eredményezheti, hogy maguk a kérdések is megváltozhatnak.

A disszertáció ezért módszertanilag a helyi, eseti vizsgálódásra, s azon eljárásra épül, amely az elemzéshez ideiglenesen minél inkább „elvágni” igyekszik a vizsgált kontextust annak jövőjétől. A fenti megfogalmazásban szereplő *ideiglenesen* szó mindvégig kulcsszerepet kap, a doktori munka történetiséggel kapcsolatos fő elméleti és metodológiai meggyőződése ugyanis a következő: legalább akkora probléma nem elvégezni az elvágás mozzanatát, elvértve a történetietlenség vagy az esszencializmus hibáját, mint végérvényesen tenni azt. A végérvényesség azt implicálná, hogy a vizsgált múlt darabja olyannyira radikálisan idegen, hogy elemeinek semmi köze a jelenhez, és semmilyen formában nem használhatók fel általánosabb következtetésekhez. Módszertani értelemben ez azt jelenti, noha a dolgozat fő kérdése a feminista nőtudományok diszciplínájához sorolható, sőt az elemzések Kánya Emíliát bizonyos női történeti „kánon” részévé teszik, ettől függetlenül elvégzik a „feminizmus”,

valamint a „női emancipáció” kifejezések pontos, adott közegben használatos értelmezését, és fenntartásokkal kezelik a „Kánya Emília mint feminista” fordulatot. A történetiséggel kapcsolatos előfeltevések tekintetében tehát az értekezés szinkrón és diakrón szemlélet szintézisére, azok egyidejű együttállására épül; ily módon e feloldhatatlannak tűnő kettősséget olyan termékeny, hasznos feszültségnek tekinti, amellyel nehéz, de érdemes együtt élni.

3. Az értekezés felépítése, következtetései

A dolgozat szűkebb fókuszú kérdésére az elméleti előfeltevéseket, a fogalmakat és módszertant tisztázó bevezetőt követő első fejezet Kánya Emília társadalomtörténeti jelentőségével válaszol. Fő állítása szerint azért érdemes alakját láthatóvá tenni, mert életpályájával, valamint szépirodalmi és publicisztikai írásaival olyan honleányi szerepváltozat vált elképzelhetővé, amilyenre addig nem volt példa. A vallásos családjában, illetve az önálló keresettel bíró női szerkesztő és író addigi szerepkonfliktusa feloldódott a honleányi (meta)szerepben, ami a honleányság kereteinek kitolásával, a már adott szerep elemeinek bővítésével, alakításával valósult meg. *A kit a világ nevet* és *Ki mondja meg miért?* című beszélei, illetve *Egy sírkő története* című kisregénye olyan boldogtalan női hősöket formálnak, akik története a felkínált nemi szerepek szűkösségét mutatják fel. Az elemzés következtetése szerint ily módon Kánya szépirodalmi írásai a korszakban elvárt házasságra predesztinált női sors kritikáját adják; nemcsak tükrözik, de formálják is a korabeli női szerepeket: igyekeznek társadalmi nemi szempontból tágítani az akkori politikai képzeletet.

A második fejezet Kánya Emília sajtótörténeti jelentősége mellett érvel. Tézise, hogy a *Családi Kör* című hetilap különlegességét a női szépírók, illetve szerkesztők hangsúlya, valamint a honleányi szerep középpontba állítása jelentette. A szakasz konklúziója, hogy ebből következően a kiadvány sikere azt mutatja, a 19. századi Magyarországon a (középosztálybeli) női szerepekről szóló diskurzusra nem csupán a nőemancipációs eszme, a nemek egyenlőségére való törekvés megnyilvánulásaként, de komoly piaci tényezőként is érdemes tekintenünk.

A harmadik, Kánya Emília saját feleség- és anyaszerepének megformálását értelmező fejezet a feleségszerep kidolgozatlanágára, valamint a saját anyaszerep hangsúlyosságára és annak közösségi jellegének reprezentációjára mutat rá. Következtetése szerint a *Réges-régi időkről* című önéletírás egyfelől a saját női szerepváltozatok kidolgozásakor is azt a logikát követi, mint amit önmagában a honleányság eszméje hordoz: minden egyéni(nek tűnő) lépést, szerepet magasabb rendű, a nemzet javára szolgáló tevékenységként és szerepként mutat fel. Másfelől az emlékiratban, hasonlóan Kánya publicisztikai munkásságához, a közösségi

aspektus az autobiografikus én önreprezentációjához szükséges eszközzé, az egyéni lépéseket és szerepeket igazoló retorika elemévé válik. E megállapítás alátámasztásához a fejezet a *Réges-régi időkről* műfaji mintáira koncentrál, mely elemzés eredménye, hogy a szöveg részben az emlékirat műfajának többgenerációs családiemlékezet-megőrzést célzó, kortársai és Európa-szerte alkalmazott 18–19. századi hagyományára támaszkodik, részben pedig – a korabeli irodalomtörténeti kontextusban sem ismeretlen – krisztológiai hagyomány kódjait alkalmazza.

A negyedik, Kánya Emília szakmai önreprezentációjáról szóló szakasz tanulsága, hogy saját lépéseire, szerepeire adott reflexiói a normakövetésre törekvő nő képét formálják meg. Retorikájának megértéséhez járul hozzá az ötödik rész, amely Kánya politikai beszédmódját elemezve arra a megállapításra jut, hogy – saját diszkurzív közegéhez hasonlóan – olyan, a konzervatív liberalizmus szótárából merítő, deáki jellegű politikai nyelvet használt, amely nem is tette volna lehetővé a normaszegő életpálya más típusú elbeszélését.

Az értekezés utolsó fejezetének tézise szerint az önreprezentációhoz képest „radikálisabb” képek sorozatát alkotta meg Kánya Emíliáról az utókor. Az elemzés konklúziója, hogy a kultuszképzés számos eleme elkerülte, bizonyos tekintetben azonban kitüntetett helyet szántak neki a kulturális emlékezetben. Következtetése szerint a recepció olyan nőemancipációs, feminizmustörténeti elbeszélésben jelölte meg ősnak, amelynek előfeltevéseit saját szövegei nem osztották. A fejezet fő tanulsága, hogy ezzel a – bizonyos értelemben véve – önkényes, többé-kevésbé tudatos narratívaképzéssel az idő kontinuitására építő módszert alkalmaztak, amelynek célja a folytonosság fenntartása; ez esetben egy nőtörténeti, feminista narratíva szakadatlanságának biztosítása.

Összegezve, ha arra vagyunk kíváncsiak, miként alakult a nemek viszonyáról, azok egyenlőtlenségének felszámolási kísérleteiről szóló diskurzus kultúránkban, akkor, a doktori dolgozat konklúziója szerint, Kánya Emília jelentős szereplője e tablónak: egy, a „nők felszabadítását” célzó diszkurzív törekvésekről szóló politikai-eszmetörténeti kutatás megkerülhetetlen alakja. Az értekezés mindvégig amellett érvel, hogy szerepformáló tevékenysége jelentősnek tekinthető a nőtörténetben, ami a társadalom-, az irodalom-, és a sajtótörténet tudományterülete felől szemlélve is látható. E szerepformálás elsősorban abban állt, hogy a saját néven publikáló, az irodalmi pályán önfenntartó, a családi státuszt tekintve is egyedülálló középosztálybeli nő szerepe kezdett elfogadottá válni, méghozzá a korszak központi női metaszerepének, a honleányság fogalmának köszönhetően. Az elemzések továbbá rámutatnak, hogy a honleányi szerep akár egyetlen életművön belül is eltérő funkciókkal bírt: követendő mintaként, védelemként, formálni kívánt szerepként, piaci tényezőként, eladható

szerepmodellként működött. Miként Kánya Emília a szereperepertoár-bővítést retorikailag a honleányság ernyőfogalma alatt vitte véghez, úgy tűnik, a korszakban diszkurzív szinten a honleányi szerep tette lehetővé a (modern értelemben vett) nőemancipációs változásokat. Az értekezés fő következtetése, hogy *Kánya Emília alakja és munkássága arra mutat rá, a 19. század második felének Magyarországn a honleányság társadalmi szerepén keresztül valósult meg a (modern értelemben vett) női emancipáció.*

A következtetés téje, hogy a honleányság és a női emancipáció összefonódása mindkét fogalomról alkotott eddigi ismereteinket más megvilágításba helyezi:

1) A 20. századi európai feminista törekvések főként a választó és választható, a nyilvános és szakmai tereket önállóan, a férfiak csoportjával egyenlően használó, családi státuszáról, testéről, szexuális szokásairól önállóan döntő, egzisztenciálisan független középosztálybeli nő képét helyezték a középpontba. E célkitűzések tudatában az otthon tereit, az anyaságot, a nemzet közösségét középpontba állító honleányi szerepet inkább a női emancipáció gátjaként szoktuk elbeszélni. Ideiglenesen elvágva azonban a vizsgált korszakot jövőjétől, Kánya Emília példája azt mutatja, hogy éppen ellenkezőleg: a nemzet közösségére hivatkozás retorikája az, amelynek köszönhetően, *amelyen keresztül* megvalósulhatott az értelmiségi nők szereperepertoárjának bővülése.

2) Ezzel ellentétben és egyidejűleg, a kontinuos időfelfogás segít abban, hogy a honleányság láncszemmé váljon egy történetben: hogy nem és nemzet retorikai összefonódása megkerülhetetlen eleme legyen a magyar „női emancipációról” szóló eszmetörténeti diskurzusnak. A honleányság alapjául szolgáló eszme legfőbb tézise, hogy a „hagyományos” női szerepeknek legyen súlya, e munkák váljanak a „hagyományosan” a férfiak csoportjához kötött tevékenységekkel egyenrangúvá, legyen látható közösségi funkciójuk; vagyis: az otthon falai közötti élet váljon politikai tényezővé. A feminizmusok történetének talán legmeghatározóbb jelszava („a személyes az politikai”), amelynek célja a „női” „láthatatlan munkának”, illetve a női test és szexualitás kérdésének közös ügyé tétele (volt), szintén a jelentéktelennek hitt, dominánsan a nők csoportjához kapcsolt életterek és témák politikai kérdéssé formálását célozta. Az értekezés összegző fejezete felveti, hogy ily módon, ha elvonatkoztatunk a honleányság történeti változataitól, és annak csupán eszmei magjára koncentrálunk, akkor a honleányság nemcsak lehetővé tette a nőemancipációs törekvéseket, de önmagában vett eszmei mondanivalója sem áll messze a 20. századi feminista mozgalmi törekvések fő jelszavától.

A disszertáció a kutatás távlati lehetőségeire is felhívja a figyelmet. Elsősorban azt a kérdést emeli ki, vajon milyen más retorikai használata és megnyilvánulása létezett a 19.

századi magyar honleányi szerepnek. Másodsorban a „honleányság” és a „női emancipáció” történeti módozatainak értelmezését, valamint a két fogalom együttes nemzetközi kontextusba ágyazásának szükségességét veti fel, ami – többek között – arra adna választ, hogy a jelenség mennyiben tekinthető magyar specifikumnak. E távlati kutatás és – reményeim szerint – ennek egyik lépéseként jelen dolgozat is lehetővé tenné, hogy nem és nemzet diszkurzív kapcsolata ne súlytalan vagy pusztán érdekes, leírásra érdemes jelenségként, hanem politikai, vagyis mindannyiunk közös ügyét érintő kérdésként váljon láthatóvá.

4. Dr. Török Zsuzsa opponensi véleménye

Opponensi vélemény

Bozsoki Petra *A honleányság mint női emancipáció: Kánya Emília alakja és munkássága* című doktori értekezéséről

Témavezető: Dr. Kucserka Zsófia (Pécs, 2020)

Bozsoki Petra disszertációjának témája Kánya Emília 19. századi író-lapszerkesztő alakjának és munkásságának értelmezése nőtudományos keretben. Kánya Emíliát a hazai sajtó- és művelődéstörténet a Monarchia első női lapszerkesztőjeként ugyan számon tartja, és születtek is munkásságáról rövidebb terjedelmű értelmezések, olyan átfogó értekezés, mely tevékenységének korabeli társadalomtörténeti feltételeire és személyének a kulturális emlékezetben való komplex interpretációjára vállalkozott volna azonban mindezidáig váratott magára. A hazai humántudományokban az 1990-es évektől végbemenő kultúratudományi és történeti fordulat következtében, mely a nőtudományok főleg angolszász nyelvterületen kidolgozott elméleti és módszertani repertoárjával is kiegészülni látszik, az utóbbi években egyre több tudományos értekezés választja témájául korábban marginalizált női szereplők életének és munkásságának az elemzését, és kölcsönzi elméleti előfeltevéseit és módszertani készletét a nőtudományok diszciplínájának területéről. Az értekezés témája tehát igen korszerű és nemzetközi kontextusban is kurrens kutatási problémát exponál. Bár a kultúratudomány önmeghatározásának gyakori változásai („fordulatai”) akár némi iróniával is szemlélhetők, mint ahogy hazai tudományos közegben gyakran övezi ironikus hozzáállás a nőtudományos megközelítéseket, a társadalmi nemmel összefüggő kultúratudományos fordulat akceptálása egyre megkerülhetetlenebb mozzanata a humántudományok magyarországi praxisának is. A változások persze arra késztetik a kutatókat, hogy szaktudományuk helykeresésére is figyeljenek, ezt reflexió tárgyává tegyék, irodalom és társadalom viszonyát újrafogalmazzák. Ezt a dolgozat bevezető része példás körültekintéssel el is végzi, és meggyőzően exponálja, hogy a gender-szemlélet alkalmazása hogyan képes bármiféle társadalmi kommunikáció működtetője lenni. E folyamatban pedig az irodalmiságnak különleges pozíciót biztosít, hogy médiuma az a nyelv, amely a dolgozat egyik legfontosabb elméleti előfeltevése szerint a létrehozott diszkurzív konstrukciók kikerülhetetlen és szükségszerű eszköze. A *szerep* terminus következetes használata a dolgozatban pedig alkalmasnak bizonyul arra, hogy az értekezés a nyelviséggel összefonódó mediális összetettséget, annak különböző megvalósulásait céljának megfelelően tekintse át. A disszertáció átfogó, meghatározó kérdése, hogy „hogyan lehetséges hozzájárulni a

társadalom-, irodalom- és nőtörténeti mező újraírásához egyetlen figura elemzésével” (10.), más szóval hogyan lehetséges csupán Kánya Emília alakja, tehát egyedi eset kapcsán eszmetörténetileg releváns összefüggésekre rávilágítani. A kérdés megválaszolását a dolgozat a *honleány* fogalmának és társadalmi szerepének komplex megközelítésén keresztül valósítja meg. A fogalom társadalom- és sajtótörténeti vonatkozásai, Kánya önéletrajzi narratívájában való kimondott vagy látens jelenléte, a *Családi Kör* diszkurzív közegében való folyamatos használata gazdag anyagot nyújt a célkitűzés megvalósításához. Mindezek alapján már itt előre bocsátható, hogy Bozsoki Petra szemléletében, gondolatmenetében kiérlelt, elméleti, módszertani és filológiai kérdésekben tájékozott, tisztánlátó, publikálásra kész dolgozatot nyújtott be a doktori fokozat elnyeréséhez szükséges eljárásra.

Filológiai kérdések és a disszertáció forrásai

Az értekezés szöveganyagát túlnyomó részt a Kánya Emília írói-szerkesztői pályájához közvetlenül kapcsolódó szövegtípusok alkotják: Kánya publicisztikai írásai, emlékirata, szépirodalmi szövegei, valamint a Kánya-hagyaték rendelkezésre álló dokumentumai. Az értekező ezek mellett külön figyelmet szentel a Kánya által szerkesztett *Családi Kör* egyéb szerzőségű szövegeinek, a kiadványt megelőző vagy azzal szinkrón kontextusban működő egyéb lapok női szerepmintákat és magatartásformákat közvetítő textusainak, illetve a Kánya-jelenség értelmezéstörténetéhez tartozó 20. századi szövegeknek. Bozsoki Petra értekezésének hangsúlyozandó erénye, hogy nem kanonikus érvelésmódot követ. Nem célja az irodalomtörténeti kánonból kimaradt Kánya-életpálya erőltetett láthatóvá tétele, és interpretációi sem az értékelő típusú irodalomtörténet-írás hagyományához kapcsolódnak. Az értekező elsődleges célja tágabb kulturális diskurzusba ágyazottan megérteni és feltárni mindazon kontextusokat, amelyek a 19. században lehetővé tették Kánya Emília életpályájának és szerkesztői működésének kibontakozását és kivételes sikerességét; mindezt pedig úgy végzi el, hogy a feminista irodalomkritika szövegfelfogását és -használatát is folyamatos reflexió tárgyává teszi.

Kánya Emília utókorra átszármasztott hagyatékában, úgy vélem, a forrásadottságok szerencsés és egyben szerencsétlen összjátéka érhető tetten. Szerencsés, mivel esetében a kutatás rendelkezésére áll Kánya visszaemlékezés formájában megírt önreprezentációja, a Fábri Anna és Kiss Bori által 1998-ban kiadott, tehát aránylag könnyen hozzáférhető emlékirat. Ez azért is különleges forrás, mert rengeteg 19. századi női szerző és lapszerkesztő esetében hasonló narratívák, pusztán hiányuknál fogva, nem vonhatók be az értelmezésbe. (Persze, nem egyedi eset Kányáé sem, ismeretes Vachott Sándorné hasonló retrospektív visszaemlékezése, Szendrey Júlia naplója, Majthény Flóra Török Sophie másolatában

fennmaradt naplórészletei stb.) A Kánya Emíliahoz kapcsolódó forrásadottságok kevésbé szerencsés aspektusa azonban, hogy hiányzik egy, az életét és szerkesztői munkásságát dokumentáló kardinális jelentőségű forráscsoport: Kánya naplója, illetve magán- és szerkesztői levelezése. További probléma, hogy a *Családi Kör* szerkesztőségi irataiból sem maradt, jelen tudásunk szerint, semmi fenn. Az értekezés legnagyobb kihívása tehát meglátásomban, hogy hogyan beszélhető el Kánya Emília élete és munkássága ilyen típusú lényegi források teljes hiányában. Bozsoki Petra viszont nem a hiányokra koncentrál, hanem a létező, Kányához kapcsolódó vagy Kányáról szóló narratívumokban látja meg az interpretációs potenciált. Az értekező tehát példás forráskritikai érzékkel tapint rá a meglévő forrásokban rejlő lehetőségekre, és disszertációját voltaképpen teljes mértékben e lehetőségek kiaknázásának szolgálatába állítja: egy pillanatra sem feledkezik meg arról, hogy a dolgozatban elemzett szövegek és a szövegeken keresztül közvetített szerepek és szerepminták diszkurzív konstrukciók, és ennek a nyelvnek és nyelvhasználatnak a korabeli társadalmi, felekezeti, nemi, politikai kontextusait keresi vissza.

Másrészt viszont jót tett volna a dolgozat bizonyos állításainak a hiányok egyértelmű szóvátétele, mivel ezek figyelmen kívül hagyása bizonyos vakfoltokhoz vezethet. Ilyen például a dolgozat egyik fontos kérdésének, a „középosztálybeli női fizetett munka” (60.) 19. századi lehetőségeinek épp a szerkesztői pozíción keresztül való megvalósulása. Hiszen legtöbb 19. századi szerkesztő, mint ahogy Kánya Emília is, kiadók vagy kiadótársaságok alkalmazottja volt, fizetését tehát munkáltatójától kapta. De épp a források hiánya miatt Kánya Emília esetében lehetetlen e szerkesztői-kiadói viszonyrendszerek feltérképezése. Fontos azonban még ez esetben is tudatosítani, hogy a szerkesztői szerepkört nem célszerű önmagában vizsgálni, hanem a kiadói– szerkesztői–tulajdonosi–nyomdai–terjesztői viszonyrendszer csupán egyik szereplőjeként. Ismétlem, tisztában vagyok azzal, hogy Kánya Emília esetében a szerkesztői levelezés és a szerkesztőségi iratok hiánya nem teszi lehetővé a kapcsolatrendszer finom szétszalazását, de szem előtt tartásával talán azok, a Kánya alakját idealizáló megállapítások is elhagyhatók, amelyekből valóban kevés van a dolgozatban, és amelyek elkerülhetetlenül a saját témával kapcsolatos elfogultságokból erednek. Arra a részre gondolok itt például, amikor a szerző a dolgozat 98. oldalán arról értekezik, hogy Kánya Emília, már-már egy önzetlen női testvérközösség szellemében (legalábbis ezt sugallja a megfogalmazás), mindig megemlékezett folyóiratában a kiadványához hasonló egyéb női lapok indulásáról és a női lapszerkesztők reprezentálásáról, míg mások, lásd például K. Beniczky Irmát, nem. Nem tudhatni, hogy milyen megfontolás játszott szerepet e „gesztus”-ban, tény viszont, hogy nem feltétlenül, sőt, legtöbbször nem a szerkesztőtől függött, hogy milyen más kiadványokat

reklámoz a sajátjában. E döntés sokszor a kiadó kezében volt, aki, érthető módon, főként saját orgánumait népszerűsítette. A K. Beniczky Irma által szerkesztett *Divatvilágban* reklámozott kiadványok esetében tehát meglátásom szerint nem annak van kardinális jelentősége, hogy férfiak szerkesztették vagy nők, hanem annak a félreérthetetlen ténynek, hogy az összes felsorolt sajtóorgánumot (*Vasárnapi Ujság, Politikai Ujdonságok, Jogtudományi Közlöny*), mint ahogy magát a *Divatvilágot* is, Heckenast Gusztáv adta ki. Persze, az eljárás nem jelentett feltétlen kizárólagosságot, de mindenképp célszerű szem előtt tartani, mint olyan bevett gyakorlatot, amellyel a kiadók rendszeresen éltek. Kíváncsi lennék továbbá arra is, hogy az önéletrajzban „élete egyedüli harcosaként” megrajzolt, „a minden élethelyzetben egyedül, de mindvégig a nemzet közösségéért munkálkodó nő” képét (127.) mennyiben támasztanak alá a levelezés darabjai és a szerkesztőségi iratok. Hiszen e sorokat olvasva nem lehet azokra a magánéleti eseményekre nem gondolni, amelyek Kánya szerkesztőségének első 5–10 évét alapvetően meghatározták. Második házasságát követően ugyanis már meglévő négy gyermeke után még négy utódnak adott életet, a várandósság utolsó hónapjai és a szülést követő regenerálódási időszak pedig kétségtelenül nem oly módon tette lehetővé a hetente megjelenő *Családi Kör* szerkesztésébe való implikálódást, mint egyébként. Ki vitte ezekben az időszakokban a szerkesztés oroszlánrészét és az ezzel járó adminisztrációt, mennyi szerepe lehetett ilyenkor a lap szerkesztésében Szegfi Mórnak vagy a lap munkatársaként dolgozó Szokoly Viktornak? Beszédes, hogy a *Családi Kör* azután szűnik meg, miután Szegfi Mór lőcsei középiskolai tanári állása miatt már nem lehet Kánya Emília és a folyóirat mellett (102–103.).

Elméleti, szemléleti, módszertani kérdések

Az értekező a dolgozat témáját (Kánya Emília alakjának és munkásságának interpretációját) nőtudományos keretben végzi el. A nőtudomány fogalma a dolgozat kontextusában egyrészt olyan interdiszciplináris ernyőfogalomként jelenik meg, amely több más diszciplína (történettudomány, irodalomtudomány, sajtótörténet, eszmetörténet, társadalomtörténet) fogalmaira, elméleti és módszertani eszköztárára épít, másrészt olyan fogalomként, amelynek a történeti elemzésen túlmenő, jelenig ható megkerülhetetlen politikai vonatkozásaira is árnyaltan reflektál az értekezés. A nőtudományos kerettel összhangban a dolgozat három, a feminista történetírásból, irodalomkritikából és filozófiából származó elméleti előfeltevésre épül, mely a nemiségről szóló nyelv konstruktivista voltát, a (bölcsészeti) tudományos elemzés előítéletesség-telítettségét és a társadalmi nem egyéb társadalmi meghatározottságokkal való összeköttetését tételezi. Bozsoki Petra dolgozatát a fogalmak és kritériumok pontos körülhatárolása jellemzi; tisztánlátó, logikus gondolkodó,

mely tényt a dolgozat szerkezeti felépítése is jól tükrözi. Az értekezés legnagyobb módszertani tétje, a women's studies eszköztárának finomítása, a láthatóvá tétel terminusának újraértelmezése a releváns társadalom- és sajtótörténeti kontextusok bemutatásával, majd az ezekből következő és építkező önéletrajzi narratíva elemzésével valósul meg. Mindez pedig úgy, hogy miközben az értekező meggyőzően uralja a feminista irodalomtudomány szakirodalmát, előfeltevéseit és fogalmi készletét, a felszínes ideologizálás csapdáit sikeresen kerüli el.

Az elméleti előfeltevéseket és a módszertant tárgyaló alfejezet első paragrafusának megállapítása szerint az „értekezés ugyanolyan adekvátan pozícionálhatná magát az irodalom- és társadalomtudomány metszéspontjára, mint ahogyan a nőtudományok diszciplinájának területére.” (12.) E megállapítást csupán azzal egészíteném ki, hogy véleményem szerint legalább ugyanilyen relevanciája lenne a periodika-kutatás területére való pozícionálásnak is, melynek angolszász területen szintén jól kidolgozott módszertani eszköztára van (jóval összetettebb mint a hazai sajtótörténeti kutatásoké). Ha a periodika-kutatás előfeltevései felől tekintünk ugyanis Kánya pályájára, már nem is biztos, hogy a dolgozatban többször hangsúlyozott atipikus életpálya maradéktalanul igazolható lenne. Hiszen Kánya pályafutása a sajtóközegben való intenzív jelenlét, a sajtóközegen keresztül való érvényesülés tipikus 19. századi mintáját követi. Mint ahogy abban a tekintetben is tipikus, akár a férfi karrierekkel analóg módon alakult tevékenysége, hogy ilyen, hosszú távon sikeres szerkesztői pályát lehetetlen lett volna vidéken megvalósítani, ezek a korszakban kizárólag Pesthez/Budapesthez köthetők. Újragondolandó az értekező azon megállapítása is, hogy a nemzetközi kontextusokra hozott példák feltétlenül azt a célt szolgálnák, hogy az „értelmezett magyar jelenség alárendelt módon példázza a nemzetközit.” (27.) A nemzetközi, komparatív távlat megnyitásával olyan hosszabb távú összefüggésekre láthatunk esetenként rá, amelyek a saját kultúra korlátai miatt gyakran nem észlelhetők: hogy bizonyos társadalomtörténeti jelenségek egyidejűleg avagy késéssel mennek-e végbe középkelet-európai környezetben, s hogy e sajátos középkelet-európai konjunktúrának vannak-e olyan speciális elemei, amelyek e folyamatokat unikálissá, s ily módon akár nemzetközi kontextusban is figyelemre méltóvá teszik. Úgy sejttem, a *honleány* fogalmának a sajátos történelmi helyzetben létrejött funkciói ilyen egyedi jelenségként értelmezhetők.

Bozsoki Petra dolgozatának másik nagy erénye éppenséggel a *honleány* fogalmának komplex értelmezése, mely az értekezés kontextusában egyaránt értendő követendő mintaként, védelemként és tovább formálni kívánt szerepként. Egy olyan fogalomról van szó, amellyel a reformkor, illetve a 19. század közepének kutatói kétségtelenül gyakran találkoztak, mégsem

vállalkozott mindaddig senki rá, hogy jelentéstartományát firtassa. A disszertáció egyrészt különös figyelemmel tárja fel azokat a diszkurzív kontextusokat, amelyeken keresztül felsejlenek a fogalom korabeli jelentései és Kánya Emíliahoz köthető sajátos használatai, másrészt pedig eredményesen és meggyőzően integrálja azokba a korabeli női emancipációs diskurzusokba, amelyek Kánya mindaddig példátlan szerkesztői működését és e szerkesztői tevékenység önlegitimációját lehetővé tették. A kutatás egy következő fázisában érdemes lenne feltárni e fogalom megjelenésének és érvénytelenné válásának időkereteit. Az eddigi megállapítások alapján, úgy tűnik, az 1840–1880 közötti negyven évben „nagy karriert” befutó, szinte már közhelyszerűen használt terminusról van szó, amelynek jelentése (és a jelentés kontextusát adó politikai nyelv) aztán az 1880-as (???) évek környékén hirtelen kifulladás, idejétmúlta, az értekezés szóhasználatával élve, piacképtelenné válik, és eltűnik a korabeli közbeszédből. Ez vezet aztán többek között a *Családi Kör* megszűnéséhez és egy olyan kozmopolitább nőideál megjelenéséhez, amelynek legfőbb propagálója az 1904-ig fennálló *Magyar Bazár*.

A disszertáció szerzője nemcsak a Kánya Emília alakjának és munkásságának megértéséhez szükséges „elsődleges kontextusok” feltárásában érdekelt, hanem a dolgozaton végigvonuló nyelvi mechanizmusokon keresztül létrejövő (történeti) narratívák interpretációját Kányának a kulturális emlékezetben való jelenléte elemzésével egészíti ki. A disszertáció zárófejezete így módon egy, a humántudományokban gyakran alkalmazott manipulációs stratégiát leplez le: nevezetesen azt a folyamatot, ahogyan az utókor, saját céljaihoz igazítva sajátítja ki Kánya alakját, és írja bele, ahistorikus módon, olyan narratívákba – jelen esetben a feminizmuséba – tevékenységét, amelyekhez, radikálisan fogalmazva, köze sem volt neki.

Egyetlen javítandó apróság: a 102. oldalon említett, Vachott Sándorné által szerkesztett *Anyák Hetilapja* nem két évig, hanem csupán néhány hónapig állt fenn: 1861. április 6-tól december 28-ig. Két éves fennállásról a szintén Vachottné által szerkesztett *Magyar Gazdasszonyok Hetilapja* esetében beszélhetünk, amely 1863 őszén indult és 1865 szeptemberében szűnt meg.

Összegzés

Bozsoki Petra disszertációja gondolatébresztő, inspiratív, kreatív véleménycserét ösztönző értekezés. A kifejtés szakmai megalapozottsága, körültekintő gondossága és elmélyültsége, tárgyismerete és applikatív készsége, az értekező szakirodalmi tájékozottsága, elméleti-módszertani reflexivitása alapján megállapítható, hogy a dolgozat szerzője igen színvonalas munkát bocsátott eljárásra. Jól megírt, szerkezetileg jól strukturált és logikusan érvelő dolgozata számos értelmezői újdonsággal szolgál nemcsak Kánya Emília alakjára és

munkásságára nézve, hanem a *honleány* fogalmának 19. század közepi jelentéseire és szereplehetőségeire, valamint a nemek viszonyának alakulására és a róla szóló kulturális diskurzusra, ily módon pedig tágabb eszmetörténeti folyamatokra és összefüggésekre vonatkozóan. A doktorjelölt, eddigi tudományos tevékenysége és igényes értekezése alapján, mindenképp érdemes a fokozat elnyerésére, mely nyugodt lelkiismerettel és örömmel javasolható számára.

Mindezek alapján a disszertáció nyilvános vitára történő kitűzését fenntartás nélkül javaslom és támogatom.

Budapest, 2021. február 26.

Dr. Török Zsuzsa

Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Irodalomtudományi Intézet
Eötvös Loránd Kutatási Hálózat

5. Dr. habil. Rákai Orsolya opponensi véleménye

Opponensi vélemény

Bozsoki Petra *A honleányság mint női emancipáció: Kánya Emília alakja és munkássága* című PhD-értekezéséről

A dolgozat címe és alcíme mintha termékeny feszültségben állna egymással – más irányból közelítve viszont azt is mondhatjuk, pontosan előrevetíti, amit Bozsoki Petra PhD-disszertációjában felvállalt. A honleányságot ugyanis általában a legkevésbé sem szoktuk a női emancipációval rokonítható körbe tartozó fogalomként kezelni, sőt, e két fogalmat inkább a társadalmi modernizálódás vízvásztójának két oldalán helyezzük el, így a cím igen meglepőnek tűnhet. Az alcím viszont, mondhatni, nem is lehetne hagyományosabb: egy mára irodalomtörténeti adattá szürkült alak „jobb sorsra érdemes” voltának bemutatása, felidézése, visszahelyezése a köztudatba kedvelt és hálás filológiai témaválasztás pályájuk elején álló kutatók számára. S nem is tévedhetnénk nagyobbat, ha e két előítéletrendszer mentén elindulva elkezdjük olvasni a szöveget.

Bozsoki Petra ugyanis következetesen végigvezet minket a honleányság és a női emancipáció kapcsolatrendszerén, bemutatva, hogy viszonyuk, s különösen a modernséggel való összefüggésük sokkal szorosabb lehet, mint amit feltételeznénk, az említett vízvásztó pedig – legalábbis ebben a tekintetben mindenképp – eltűnni látszik. Az alcímben foglaltakról pedig gyorsan kiderül, hogy egyáltalán nem valamiféle neopozitivisták életútösszegzéséről van szó, hanem valóban Kánya Emília *alakjáról*, arról a diskurzív produktumról, amelyet a saját magáról alkotott narratívái, a fogadtatástörténetet strukturáló elbeszélések és az értelmezéshez segítségül hívott elméleti kontextusok létrehoznak. A munkásság sem művek felsorolásszerű ismertetését jelenti, hanem sokkal inkább azt a határtágító-átértelmező diskurzív cselekvéssorozatot jelöli, amelyet Bozsoki Petra Kánya Emília pályájának legfigyelemreméltóbb tanulságaként elénk állít.

Kiindulópontként a dolgozat számot vet annak a diszciplináris térnek a lehetséges követelményeivel, amelyben Kánya Emília láthatóbbá tétele mellett kíván érvelni. Ez a tér pedig nemcsak hogy összetett, de olyan aktuális problémákkal is terhelt, amelyek a magyar tudományos diskurzusban való vizsgálatot, tárgyalást, tájékozódást talán még nagyobb kihívássá teszik. Kézenfekvő, hogy a feminista történetírás, a nőtörténetírás és a társadalmi nemek kutatásának történeti aspektusai mellett a hagyományosabb társadalomtörténeti vagy akár a sajtótörténeti megközelítés is releváns kontextus lehetne, s ezekkel Bozsoki Petra

számot is vet dolgozata bevezető részében. Nagyon pontosan látja azonban, hogy azt, amit célul tűzött ki – Kánya Emília alakjának és munkásságának „láthatóbbá tétele” – valójában egyik elméleti kontextus sem tudja biztosítani, nem utolsósorban azért, mert a felvetett probléma épp abból adódik, hogy e kontextusok sokszoregymás sem igen tudják „látni”. Kánya Emília történetének – például – nőtörténet-írásként való elmesélése így azzal a veszéllyel járhat, hogy irrelevánssá és láthatatlanná válik a „mainstream” eszme- vagy társadalomtörténet-írás számára, míg az utóbbiban való újraleírása egyrészt Kánya pályájának érdekességét teszi láthatatlanná, másrészt nem tudja megszüntetni az efféle kérdések mainstream számára való láthatatlanságát sem. Emellett azonban a szerző tisztában van azzal is, hogy a dolgozat elején említett női szempontú kutatási irányok nagyon sok releváns szempontot tartalmaznak, és a hazai tudományos önreflexió számára különösen fontos eredményekkel járhat(ná)nak – nem beszélve arról, hogy természetesen a választott téma esetében sem kerülhetők meg. Úgy gondolom, hogy már önmagában ennek a kétségtelenül összetett, kiúttalannak látszó helyzetnek a meglátása és felvázolása is ritka értéke a disszertációnak.

Bozsoki Petra végül e buktatók elkerülésének lehetőségét abban jelöli meg, hogy a kérdésfókusz a gender studies viszonytörténetként, interaktív szerepkonstrukciók vizsgálataként felfogott terepéről kölcsönzi, a nemek konstrukciójának vizsgálata során viszont eszmetörténeti összefüggéseket keres. Így lényegében „ismerős terepen” mozgunk, ám azt új nézőpontból tekinthetjük végig, s így korábban nem látható sajátosságok is szemünk elé kerülhetnek. Csak zárójelben jegyzem meg, hogy a társadalmi nemek kutatásának azon iránya, amely a posztkoloniális elméletírás, a hibriditás illetve a subaltern fogalmait is magába építve igyekszik biztosítani a „rendszeren belüli Máság” láthatóvá tételét, pontosabban a rendszer genealogikus önmegfigyelését, ehhez nagyon hasonló módon jár el, ami a további kutatások számára érdekes perspektíva lehet majd.

Bozsoki Petra dolgozatának további nagy erénye, hogy szerkezete nagyon átlátható, tiszta, tézisei pontosan és expliciten jelöltek, a rájuk adott válaszok koherensek, utánakövethetőek, s az olvasó tájékozódását külön részösszefoglalások segítik. Az az alaptézis, melynek a hazai szakirodalomban már vannak előzményei (s ezeket a szerző ismeri és ismerteti is), amely szerint a 19. század második felében a honleányság társadalmi szerepén keresztül valósult meg a modern értelemben vett női emancipáció, így részletes alátámasztást nyerhet. Ami különösen figyelemreméltó ebben az érvelésben számomra, az az, hogy a látszólag apró, ám valójában nagyon is jelentős elmozdulásokra is felhívja a figyelmünket. Ilyen például annak észrevétele is, hogy Kánya Emília leírásában a –

változatlanul jellegadóknak és alapvetőnek érzett – biológiai meghatározottságok már nem a nemek között fennálló hierarchikus viszony igazolására, hanem „az elkülönülő, de egymást kiegészítő tevékenységek és életterek” jelölésére szolgálnak (69.o.). Ez visszatér a dolgozat végén is, azzal az egészen meglepőnek és radikálisnak tűnő következtetéssel kiegészítve, hogy a honleányszerep modernségét részben az a szerep eklatáns részét képező követelés biztosítja, melyet épp a nőkkel szembeni fellépés, a nyilvánosságból való „gáláns kiszorítás” eszközeként szokás felsorolni: a nő „házi körben” való „nemzetépítő” pótolhatatlan, alapvető jelentőségének (férfi szerzők általi) hangsúlyozása. A következtetés radikalitása abban áll, hogy Bozsoki Petra Kánya Emília írásaiból vett részletekkel alátámasztva úgy érvel, hogy Kánya követelése akár a kapitalizmuskritika azon jelenkori követeléseivel is párhuzamba állítható, amelyek a munkaerő újratermelésének és a gondoskodásnak a (politikai és gazdasági) költségeit *láthatóvá* és felmérhetővé (s így a nyilvános, politikai térbe beemelhetővé) kívánják tenni. Ha valóban oly fontosak a nemzet számára e „hagyományos” női szerepek, hogy nyílt áthágásuk tolerálhatatlan (ahogy a testi jelölők illetve a kontextust alkotó „közösségért-egyéenként” típusú passzionarratívák akár apró módosításainak korabeli elutasítására a dolgozat számos példát hoz), ha ez valóban pótolhatatlan, ha e munkák valóban a nemzet legalapvetőbb lételemének biztosítói, akkor „e munkák váljanak a »hagyományosan« a férfiak csoportjához kötött tevékenységekkel egyenrangúvá, legyen láthatóvá közösségi funkciójuk, vagyis: az otthon falai közötti élet váljon politikai tényezővé” (185. o.). Politikai tényezővé abban az értelemben, hogy ez *is* a közösségért végzett *munka*.

Ezen a ponton némi hiányérzetem is volt azonban. A dolgozat felidézi a szimbolikus tőke fogalmát arról beszélve, hogy az írói szakma professzionalizációja átalakulóban van a 19. században, s ennek az átalakulásnak az egyik oldalán „az irodalom művelése kizárólag magasztos, a hont szolgáló, a zseniképzethez is kötődő tevékenységet jelentett, addig a másik oldalon az írás pénzért és piaci viszonyok közt végzett munkaként tűnt fel (szerzői és kiadói jogokkal, bérezéssel, stb.), Kánya Emília emlékiratában az utóbbi érvényesül.” (135. o.) Egyrészt úgy gondolom, hogy a 20. század első negyedében bizonyos megszorításokkal már lehet ugyan érvelni egy ilyen, kissé elvágólagos kétszattúság mellett az irodalmi tevékenység önleírásában, ám a 19. század közepén ez még biztos, hogy nem indokolt. Már csak azért sem, mert sokkal érdekesebbek azok a vegyes, köztes, „szürke zónás” megoldások, amelyek a két pólus közti térben hatalmas változatosságot mutatva megjelennek. S azért sem, mert e kép kimerevítése, részletes vizsgálata nagyon fontos lenne ahhoz, hogy pontosabban lássuk az irodalom későbbi, 20. századi intézményrendszerében létrejövő autonóm és

heteronóm gyakorlatokat, önleírásokat és programokat, mert ezek mai napig meghatározzák a (magyar) művészet társadalmi szerepéről való diskurzusokat.

Másrészt Bozsoki Petra is leírja, hogy Kánya számára a honleányi szerep „lehetővé tette, hogy szövegeiben az irodalmi pálya ne a családanyai teendők mulasztásaként, hanem épphogy annak teljesítéseként jelenjen meg”, s hogy az anyai, (család) közösségért való önmegtagadó önfeláldozás lényegében szimbolikus tőke – olyan szimbolikus tőke, amelyet Kánya maximálisan ki is aknáz, amikor a honleányság „ernyőfogalma” védelmében a női működési területet ki akarja terjeszteni. Alaposabban megvizsgálva a professzionalizáció önleírásait, két dolgot mindenképp érdemes szem előtt tartani. Az egyik, hogy valóban van egy „hosszú folyamat”, amelynek során egyfajta teljes átértékelés megy végbe, ami az irodalomból való egzisztenciális megélést illeti: a folyamat (feudális) elején a dilettantizmus jele, ha valaki pénzért ír, s a valódi, magas művészet csak az anyagi ellenértéktől való függetlenségben létezhet, a végén pedig a (kapitalista) siker fokmérője, ha az illetőnek már nem kell „pénzért mást” csinálnia „valódi hivatásán” kívül, mivel neve olyan „árúvédjeggyé” vált, hogy immár művészi tevékenysége anyagi elismeréséből is meg tud élni. (Ez természetesen csak abban a ritka esetben esztétikai értékmérő is, ha a „magas irodalom” produktumaiként, kritikailag is magasra értékelt művekből való megélésről van szó.) A másik azonban az, hogy a szimbolikus tőke soha nem tűnik el a rendszerből, végig nagyon fontos legitimációs tényező marad, rengeteg olyan szereppel, aminek segítségével az irodalmi érték különböző diskurzív terekben újraleírhatóvá válik.

Kánya esetében ráadásul az is érdekes lehet – amint arra a dolgozat más szempontból szintén utal egyébként –, hogy nemcsak a honleányszerepnek való megfelelés, de az anyagiak megteremtésének *kényszere* is legitimálja a „normaszegést”, ugyanabba a passzionarratívába illeszkedve, amibe Kánya önleírásainak egyéb szegmensei. S itt adódik még egy hiányérzet, amit meg kell említenem: e passzionarratíva, a „kényszerből” normaáthágás lényegében annak az elfojtásnak a másik arca, amit az emancipáció „testi különbözőségeként”, egyéni önkitaljesítésként, vágyorientált egyéni egyenjogúságként és individuális szabadságként való felfogásának tabuja is kifejez. Bozsoki Petra részletesen bemutatja például a házassággal (mint érzelmi illetve testi kapcsolattal) összefüggő látens normákat Szendrey Júlia és Kánya Emília önéletrészeiben, kiemelve, hogy az az érzelmi excessus, ami Szendreynél a szerelemmel, a házassággal kapcsolatban megjelenik, Kánya leírásában tabu – az ő esetében hasonló érzelmi kilengés kizárólag az anyai érzések mentén illetve a fájdalom leírásának irányában megengedett. Végző soron ugyanúgy az egyéni vágyak követésének tilalma, illetve e vágyak explicitálásának, s ezzel az individualizálódásnak a tilalma a különbség itt is, ahogyan

a passiónarratíva egyéb sajátosságainál is. A „kényszer” legitimálja az esetlegesen az egyéni vágygal egybehangzó normaszegő lépést is, ahogyan a Vachottnéról író Eötvöst idézve Bozsoki Petra le is írja: nem az egyéni hiúság vezette, „az egyedüli cél, melyért e nehéz pályára lépett, kedveseinek jóléte” (135.o.). A pénzre való rászorultság így lényegében Kányánál (is) áldozatként jelenik meg, a pénz nem veszíti el „bűnös” voltát, csak épp másik kontextus felől értelmeződik – a passiónarratíva szerint kettős normaáthágást kell elkövetnie Kányának, hogy Istentől adott feladatait teljesíteni tudja: egyfelől az irodalom magasztos, nemes szférájába kell merészkednie, másfelől anyagi kényszerből át kell hágnia a számára adott házi kör határait. Ami nyilván csak még jobban emeli az áldozat nagyságát...

Fontos azonban megjegyezni, hogy ezt nem a dolgozat hiányaként értékelem – valószínű, hogy a szoroson felépített gondolatmenetet félrevitte volna e kérdés részletes tárgyalása –, inkább további vizsgálati területek látok benne. További vizsgálati területet viszont mindenképpen, mivel a disszertáció egy másik fontos szála, hogy a kapitalizálódó sajtó és irodalom háttéré előtt is elhelyezi Kánya alakját. Ennek a női „kényszerből írásnak” azonban ezen a téren is nagy jelentősége van: fontos redukciós tényező a professzionális irodalmi mezőn, hogy a női szerzők túlnyomó többsége vagy önmaga írja le így saját tevékenységét, vagy a mezőn már működő férfi szerzők írják le őket (elítélően vagy elnézően, a minőség alacsonyosságának mentegetésére) ilyen módon. „Nem kívánok irodalmi babérokra törni”, az írás „pusztán kenyérkereseti forrás” számomra – visszatérő mondatok, amelyek az irodalmi mezőn belül egyértelműen a szórakoztató irodalom, a tömegirodalom pólusán jelölik ki az így belépők helyét. Az irodalom professzionális terében pedig a 19. század végére nálunk is létrejön egy jellegzetes vagy-vagy szituáció: *vagy* népszerűség és (nagy) anyagi elismerés a siker fokmérője, *vagy* a mérvadó szakmai fórumok elismerése – a kettő együtt nem engedhető meg, az irodalmi közvélemény nemigen tolerálja. (A mai napig sem, és nemcsak a magyar irodalomban, ez általános jelenség.) Ennek az intoleranciának pedig épp az az egyik fő oka, hogy ez a kritikai, elismerő figyelemért folytatott állandó küzdelemben egy nagyon fontos redukciós tényező: a „tömegirodalom” pólusára pozicionálva magunkat eleve „lemondunk” a szakmai értékelő figyelemről – végső soron a láthatóságról tehát –, „más pályán játszunk”, úgymond nem az (irodalomtörténeti, kanonikus) örökkévalóság, hanem az evilági boldogulás a célunk. Nem véletlen, hogy a női szerzők egyik legfőbb 19. századi, „láthatatlanságot” fenntartó „gettófogalma” szintén a szórakoztató irodalom, főként a roppant pejoratív értelemben használt „lányregény” és általában véve a gyerekirodalom lett és maradt. A kritika kapitalista figyelemgazdaságtanában ugyanis a valódi tőke immár a kritikai csomóponti helyzet és folyamatos, megkerülhetetlen láthatóság, s ennek érdekében

(ahogy a gazdasági diskurzusban is) folyamatos a potenciális versenytársak előzetes redukciója, a versenyzők körének lehetőség szerinti szűkítése.

Azért írtam kicsit részletesebben ezekről a kérdésekről, mert az utolsó pont, ahol kicsit kidolgozatlanabbnak éreztem a dolgozat gondolatmenetét, a *Családi Kör* megszűnésével kapcsolatos rész volt. Azt gondolom ugyanis, hogy annak vizsgálatához, miért érhető el az addig meglepően jól tágíthatónak bizonyult honleányszerep olyan hirtelen a határát, az említett kérdések vizsgálata vihet esetleg közelebb.

Egy további fontos szála a gondolatmenetnek a sajtótörténeti kontextus beemelése. Itt különösen azokat a részeket érzem figyelemreméltóknak, ahol a női alkotók marketingszempontról, gazdasági szempontból való „jövődélmezőségéről” esik szó. Ez egyrészt a fentebb említettek szem előtt tartva is érdekes lehet, másrészt pedig a sajtó és gazdaság közös metszetének formálódásáról is fontos adatokat szolgáltat. Mivel pedig a 20. században e metszet immár akkorára nő, hogy bizonyos értelemben szinte magába foglalja mindkét társadalmi területet, egyfajta hibrid, egymást szorosán feltételező teret hozva létre sajtó és gazdaság között (ahol a két rendszer „cserefogalmi”, a hír és az anyagi érték, egymást szinte tökéletesen kiváltani képes közös fogalmat fognak létrehozni), az efféle vizsgálatok igen lényegesek a sajtó alakulástörténete szempontjából. E kérdés további vizsgálatához talán hasznos lenne a dolgozat azon részeit is tovább gondolni, ahol a nyilvános- és magánzféra (illetve inkább nyilvános- és magánzférák) elkülönítését célzó diskurzusok változásairól illetve Kánya általi igen kreatív felhasználásukról esik szó.

Zárásképpen azonban a disszertáció egy további, nagyon fontos erényét is ki kell emelnem, ez pedig a tudatos, következetes narratívacentrikussága. Bozsoki Petra leszögezi, hogy szerepnarratívákat és elvárásnarratívákat vizsgál (még hozzá pontosan kijelölt szövegkorporusz segítségével), s ehhez maximálisan tartja is magát, végig egységben tartva ezzel a dolgozat logikai struktúráját. Számtalan helyet idézhetnék ennek alátámasztására. Azért olyan fontos ez, mert ennek a fókuszának a következetes fenntartása segítségével kaphatunk olyan megállapításokat az anyaszerep, a feleségszerep, a szerkesztői szerep, az írói szerep alakzatairól amelyek szerepvoltukban csereszabatosak, összemérhetők és nyitottak további vizsgálati irányok számára is (a sor ugyanis egyéb szerepek narratív megképzéseivel bővíthető). E lépés jelentőségét nehéz túlbecsülni. Bozsoki Petra ugyanis így egy olyan leíró nyelvet talált dolgozata célkitűzésének – Kánya Emília láthatóvá tételének – elérésére, aminek segítségével átléphetők a bevezetőben jelzett elméleti kontextusok közti feszültségekből adódó zátonyok, s e sajátos narratív konstruktivista tárgyalásmód révén úgy tud lehetővé válni a „láthatóvá tétel” nőtörténet, illetve genderkutatás számára is releváns

igénye, hogy közben a szükséges különbségek láthatóvá tétele sem esik áldozatul.

A dolgozat nyelve közérthető tudományos értekező nyelv, a tárgyalás pedig változatos forrásterületek adott esetben levéltári szintig elmenő ismeretéről tanúskodik, emellett azonban a szerző birtokában van a gondolatmenet mederben tartását biztosító szerkesztői képességeknek is, ami a szerteágazó lehetséges kontextusok ellenére is jól követhető, egységes szöveget eredményez. A disszertációt nagyszerű, elméletileg is új lehetőségeket hordozó munkának, a PhD-fokozat megszerzésére pedig a legmesszemenőbben alkalmasnak tartom.

dr. habil. Rákai Orsolya

tudományos főmunkatárs
Bölcsészettudományi Kutatóközpont,
Irodalomtudományi Intézet, Irodalomelméleti Osztály

Szeged, 2021. március 21.

6. Válasz a bírálatokra

Válasz Dr. Török Zsuzsa és Dr. habil. Rákai Orsolya opponensi véleményére

Több szempontból is hálás vagyok bírálóimnak.

Egyrészt azért, mert dicséretük, illetve hiányérzeteik jelzése segít felismerni a magam számára is, hogy melyek dolgozatom erősebb és gyengébb pontjai. E rálátás remek mankót ad mind a doktori értekezés majdani közlésre szánt változatának kidolgozásához, mind további kutatásaimhoz.

Emellett hálás vagyok azért is, mert mindketten értették, és ki is emelték azokat a pontokat, amelyek munkámnak látszólag csupán járulékos hozadékai, szándékaim szerint azonban legfontosabb tárgyai. Felületesen szemlélve ugyanis úgy tűnhet, mintha dolgozatom elsősorban önmagában Kánya Emiliáról szólna, nem pedig a honleányságról és a nőtörténetírásról. A disszertációírás éveiben a legnagyobb dilemmát a téma, valamint a problémafókusz pontos kijelölése jelentette. A Kánya-szövegek elemzése kapcsán két fő megállapításra jutottam. Egyrészt arra, hogy a honleányság fogalma és társadalmi szerepe kidolgozatlan a magyar tudományos diskurzusban: ismerjük, emlegetjük, de érdemben nem sokat tudunk róla. Másrészt úgy találtam, a nőtudományok módszertana vakfoltokkal teli, amelyek, ahogyan Rákai Orsolya fogalmazott igen találóan bírálatában, abból adódnak, hogy a különböző elméleti kontextusok nem igazán „látják egymást”, így az elemzések is szükségképpen hiányosak, felületesek. E belátások után csábított a gondolat, hogy talán inkább önmagában a nőtörténetírás módszertanáról vagy pedig kifejezetten a honleányi szerep alakulásáról, illetve sokszínűségéről kellene írnom dolgozatomat. Ekkora léptékű kérdések helyett azonban, praktikus okokból is, a szűkebb fókusz mellett döntöttem, azzal a kikötéssel munkámra nézve, hogy a partikuláris kijelentéseknek minduntalan e tágabb horizont felé kell mutatniuk. Azért örültem hát különösen annak, hogy mindkét opponensem kiemelte a háttérben húzódó történeti, elméleti és módszertani felvetések tétjét, mert megnyugtattak, hogy jó döntést hoztam: a szűkebb fókusszal is sikerült láthatóvá tennem e tágabb horizontú szempontokat; visszajelzésük biztosított róla, hogy célkitűzésem, módszereim érthetők, Kánya Emília esete pedig nemcsak jó lakmusz, de kiváló kiindulópont is e kérdések további, részletesebb tárgyalásához.

Harmadrészt igazán szerencsésnek mondhatom magam, amiért mindkét bírálóm nyitottan és kivételes jóindulattal fordult disszertációmhoz. Bármely megjegyzésükről is legyen szó, világosan kitűnik, hogy egyik írás sem szó szoros értelemben vett „bírálat”, sokkal inkább

jövőbeli munkámra vonatkozó jótanácsok gyűjteménye. Különösen hálás vagyok azért, amiért mindketten jelezték, hogy tudják, bizonyos szempontok kifejtetlensége a doktori értekezés terjedelmi, szerkezeti vagy műfaji korlátaiból adódik. Ily módon úgy látom, noha PhD-védésen vagyunk, nekem sem dolgozatom „védelméről” kell most beszélnem. A következőkben ezért kevésbé doktori értekezésem jelenlegi formájára, sokkal inkább annak közlésre szánt változatára, valamint tervezett kutatásaimra vonatkozóan fogok opponenseim megjegyzéseire válaszolni.

Mindkét bírálat nagy segítséget nyújt a tekintetben, hogy jelezték, mely részeket tartják érdekesebbnek, újszerűnek; e gesztus utat mutat számomra, melyek azok a pontok, amelyekre a későbbiekben még nagyobb hangsúlyt fektethetek. Izgalmasnak találtam, hogy – sokszor akár az enyémtől eltérő nyelven – találóan, tömören foglalták össze a dolgozat bizonyos elemzéseit, következtetéseit.

Megerősített például, hogy Török Zsuzsa kiemelte a forráshasználatra vonatkozó, valóban határozott döntésemet, mely szerint nem a hiányokra koncentrálok, hanem kizárólag a rendelkezésre álló forrásokban látok interpretációs potenciált. Felvetésével egyetértek: valóban színesítheti (például az általa említett jogos kérdésekkel) a képet a nemlétező vagy lappangó források hangsúlyosabb, koncepciózusabb kiemelése, problémává tétele. Egyelőre kérdés számomra, e technika miként oldható meg úgy, hogy mindeközben ne ássam alá a szintén tudatos, és mindkét bírálóm által dolgozatom fontos erényeként kiemelt elköteleződést: a kizárólagos diszkurzivitás szintjén mozgást. Kételyem oka, hogy a források hiányára koncentrálás túlzó volta csapdát rejthet: észrevétlenül is annak illúziójába sodorhat, hogy az elemzett figuráról kialakított kép lehet teljes, a meglévő források csupán reprezentálnak valamit, a hiányzókból azonban akár feltárulhat a figura másik arca („a valóság”). Pedig az egyéb szövegek, például a szerkesztőségi levelezések is, inkább csupán egy másik (eltérő vagy hasonló) reprezentált képet szolgáltatnának, amelyek kétségkívül releváns kontrasztot is nyújthatnak, de mégiscsak csupán *egy* lehetséges mozaikdarabkát jelentenének Kánya önreprezentációs tablóján. Ha valóban a konstruktivizmus mellett köteleződünk el, akkor e perspektívából nincs szó arról, hogy a levelezés *alátámasztja-e* azt, ami az önéletírásban megjelenik, maximum arról, hogy a levelezés könnyen lehet, hogy hasonló, könnyen lehet, hogy más Kánya Emília-képet konstruál. Jól tudom, hogy opponensem sem a diszkurzivitás szintjéről való elmozdulásként érti a felvetést, inkább csak a magam számára kérdés a továbbiakra nézve, miként oldható meg módszertanilag, hogy jelzésszerűség helyett

konceptiózusan utaljunk a források negativitására, mindeközben azonban következetesen konstruktivisták is maradjunk.

Pontos, lényegre törő Rákai Orsolya megfogalmazása is, amikor a honleányságon belüli elmozdulásokkal kapcsolatban kiemeli, „a biológiai meghatározottságok már nem a nemek között fennálló hierarchikus viszony igazolására, hanem »az elkülönülő és egymást kiegészítő tevékenységek és életterek« jelzésére szolgálnak”. Fontos az a megerősítése is, hogy e gondolat valóban összeköthető a kapitalizmuskritika jelenkori – a munkaerő újratermelésének, a gondoskodásnak a láthatóvá tételére vonatkozó – követeléseivel. Visszajelzése segít, hogy ezt az ütköztetést, illetve a honleányságon belüli finom elmozdulásokat még hangsúlyosabban kiemelhetem a továbbiakban.

Érdekes újrafogalmazásnak látom azt is, amikor Rákai Orsolya arról ír, Kánya passiónarratívája „a »kényszerből« normaáthágás lényegében annak az elfojtásnak a másik arca, amit az emancipáció »testi különbözőségi« , egyéni önkiteljesítésként, vágyorientált egyéni egyenjogúságként és individuális szabadságként való felfogásának tabuja is kifejez”. Kérdés azonban számomra, mennyire szerencsés Kánya esetében „vágyorientáltságról” beszélni, illetve ily mértékben kitüntetni az „individualizációt”. Azért bánnék óvatosabban e megfogalmazással, mert ha az emancipációt az „egyéni önkiteljesítés”, az egyéni szabadságfok növekedésének folyamataként beszéljük el, akkor éppen azon belátásnak mondunk ellent, amelyet a honleányság mint női emancipáció eszméje hordoz. A honleányi szerep mint a női emancipáció megvalósulásának gondolata ugyanis értelmezésben nemcsak azt kell hogy jelentse, az otthoni szféra és munka is váljon láthatóvá, politikai tényezővé, hanem azt is, hogy a közösségiséghez (ez esetben a család és a nemzet közösségéhez) való tartozás, a közösségért végzett cselekedetek is elbeszélhetők (vagy legyenek elbeszélhetők) az emancipációs folyamat megnyilvánulásaként. Magyarán, meglátásom szerint a közösségre hivatkozás itt nemcsak valamit elfedő homlokzat: a közösségiség lényegi aspektus. Számomra féltő, hogy az individualizációra épülő politikai nyelvvel ugyanúgy beleesnénk abba a hibába, mint amivel szemben a honleányság mint női emancipáció eszméje megfogalmazódik: az emancipáció mint pusztán egyének által véghezvitt és mint individualizációs folyamat elbeszéléssémájába. Teljes mértékben egyetértek emellett azzal, hogy Kánya Emília esetében kettős normaáthágás történik, valamint hogy a pénzre való rázorultság nála is kényszerként értelmezhető. Én azonban inkább azt az elméleti alapállást választanám, amely kerüli, vagy pedig fokozott körültekintéssel kezeli azt a szempontot, hogy ez esetben az „egyéni vágyak követésének tabujáról” vagy pedig az „individualizálódás tilalmáról” lenne szó.

Mindkét bírálóm üdvözölte, hogy Kánya Emiliát a fokozatosan kapitalizálódó rendszer részeként formáltam meg dolgozatomban. Igaza van Török Zsuzsának, amikor ennek kapcsán kiemeli, a piaci aspektust bizonyos pontokon még hangsúlyosabban előtérbe kellene állítanom; K. Beniczky Irma lapszerkesztői stratégiájára vonatkozó példájával messzemenőig egyetértek. E szempontra magam is kitértem az említett fejezetben, amikor megjegyeztem, ahhoz a jelenséghez, hogy Pávics Ilona folyóirata kizárólag egyetlen sajtókiadványt, a *Hölgyek Lapját* hirdette, minden bizonnyal nagyban hozzájárult, hogy annak szerkesztője, Milassin Vilmos volt a *Divatcsarnok* kiadójának tulajdonosa. Opponensem visszajelzése azonban rámutatott, ezek szerint nem artikuláltam elég karakteresen ezt a – véleményem szerint is fontos – tényezőt. Disszertációm publikálásra szánt változatában még egyértelműbbé fogom tenni: a Kánya általi „női testvérközösség” kovácsolásának szempontját a kérdéskör csupán *egy* feltételezhető értelmezési lehetőségének látom.

Végezetül arra a szempontra szeretnék kitérni, amelyet, különböző formában, szintén mindkét bírálat kiemelt, és amely terveim szerint a további hosszabb távú kutatásaim fő témáját képezi majd: a honleánysággal kapcsolatos észrevételekre. Követni fogom Török Zsuzsa tanácsát; magam is fontosnak tartom a későbbiekben megvizsgálni a fogalom születésének, illetve érvénytelenné válásának pontosabb időkeretét. Terveim között szerepel emellett a honleányi és honfiúi szerep egymáshoz való viszonyának, a két szerepkészlet elemeinek, azok változásának elemzése, még hozzá a kapitalizmus alakulásával összefüggésben tárgyalva. A honleányi szerep nemzetközi kontextusba ágyazása pedig mindenképpen gyümölcsöző lenne, hogy rámutathassunk, beszélhetünk-e e vonatkozásban közép-kelet-európai specifikumról.

A honleányság tekintetében Rákai Orsolya tanácsa is igen inspiráló számomra. Ötlete, amely a magas- és tömegirodalom viszonyával, az ún. „lányregények gettóizálásával”, a kapitalista figyelemgazdaság logikájával köti össze a szerep leértékelődését, rámutatott, hogy a *Családi Kör* megszűnését tárgyaló fejezetbe, ha a szöveg szerkezete elbírja, érdemes lenne majd beiktatni egy, a tömegirodalom, a piacosodás, valamint a női szerzők viszonyának alakulására vonatkozó eszmetörténeti fejtegetést. Óva intése jogos volt: a korszak (ön)leírásait vázolva talán túlzottan kétosztatúként kezeltem az ún. „magasztos”, illetve a pénzért végzett irodalmi tevékenységet. Szándékom inkább retorikai volt: magam is úgy látom, a két pólus közötti „kevert” megnyilvánulások nagyobb változatosságot mutatnak, a „szürke zónák” pedig finomabb elemzésre érdemesek. E tendenciák átfogóbb értelmezése valóban választ nyújthatna a doktori értekezés egyik meghatározó – a *Családi Kör* megszűnésének okát firtató – kérdésére. Mindemellett e vizsgálódás nem is csupán a honleányság, illetve Kánya hetilapjának kifulladására szempontjából lenne figyelemre méltó. Ha ugyanis megfordítjuk a kérdést, a

felvetés talán arra is rámutatna, Kánya Emília és a *Családi Kör* esete sűríti, példázza is a nemek, a kapitalista logika, a(z írói) professzionalizáció, illetve az irodalmi szférák szétválásának tendenciáját. Az ötletet azért is köszönöm külön, mert a dolgozat egyik tágabb horizontú célkitűzése éppen az volt, hogy Kánya Emília kapcsán eszmetörténeti összefüggésekre világítson rá, e felvetés pedig olyan további szempont lenne, amely pontosan beilleszthető e logikába. Szintén túlmutatna ugyanis, nemcsak hogy Kánya Emílián, de a honleányság témakörén is; lehetővé tenné, hogy szövegközeli nézőpontból szemügyre vegyük azokat a nagyobb elméleteket, amelyek a nők és a tömegirodalom, a professzionalizáció, valamint a piacosság 19. századi összefüggéseiről szólnak. Más szóval, segítené, hogy helyi, eseti mikrovizsgálatokkal ellenőrizzük, valóban tarthatók-e, továbbá vajon milyen kisebb változásokkal és hangsúlyeltolódásokkal tarthatók a leírt tendenciák.

Összességében tehát tényleg csak hálás lehetek mindkét bírálóm nyitott, kíváncsi és alapos olvasásáért; segítségükért, hogy a disszertáció közlésre szánt változata kidolgozottabb lehessen; kritikai megjegyzéseikért, tanácsaikért, amelyek saját kételyeimet is számos ponton tisztázták. Mindenekelőtt azonban őszinte, támogató figyelmüket köszönöm.

Bozsoki Petra

doktorjelölt

PTE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola

2021. április 11.

7. Szakmai önéletrajz

Végzettség

2016–2020	Irodalomtudományi Doktori Program Pécsi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Irodalomtudományi Doktori Iskola A disszertáció témája: Kánya Emília alakjának és munkásságának nőtörténeti elemzése
2013–2016	Magyar nyelv és irodalom, modern magyar irodalom specializáció, MA Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar
2010–2013	Magyar nyelv és irodalom (major) – Filozófia (minor) Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar

Tanítási tapasztalat

2017. őszi szemeszter	A kurzus címe: Magyar irodalom a reformkortól a 20. századig – szeminárium levelezős hallgatóknak, PTE BTK
2017. őszi szemeszter	A kurzus címe: Magyar irodalom a reformkortól a 20. századig – előadás levelezős hallgatóknak, PTE BTK
2016. április 6.	Az óra címe: Szijj Ferenc <i>A nagy salakmező</i> című kötetének értelmezése (társoktató: Prof. Dr. Thomka Beáta), PTE BTK
2013. április 25.	Az óra címe: Intermedialitás Weöres Sándor költészetében (társoktató: Prof. Dr. Bókay Antal), PTE BTK
2012. őszi szemeszter	A kurzus címe: Generatív grammatika (társoktató: Dr. Farkas Judit), PTE BTK

Szerkesztői tapasztalat

2021. február–	Alexandra Kiadó olvasószerkesztő
2018. május–	<i>Verso</i> irodalomtörténeti folyóirat szerkesztő
2013–2015	<i>Jelenkor</i> irodalmi és művészeti folyóirat gyakornok, majd szerkesztőségi munkatárs

2014 *Irodalom, test, emlékezet.* szerk. Borbély András, Orbán Jolán, Pieldner Judit; Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2014. olvasószerkesztő (társkorrektor: Ferenczy Zsófia, Vilmos Eszter)

Szervezés

Kritikai szalon (2013–2016): irodalmi kerekasztal-beszélgetések kortárs szépirodalmi művekről
(társzervező: Vilmos Eszter)

Társadalomkritikai alapozó (2020–2021), PTE BTK, Kerényi Károly Szakkollégium

I. KlasszIK (I. Klasszmagyaros Ifjúsági Konferencia): Vita – versengés – konfliktus, PTE BTK, 2018. szeptember 21–22.

Pontos észrevételek. Mészöly Miklóstól Nádas Péterig és vissza című konferencia, PTE BTK, Kerényi Károly Szakkollégium, 2015. október 9–10.

Szabadegyetem: „Kultúrpolitika” szekció, PTE BTK, 2013. február 11–12.

Egyéb szakmai tapasztalat

2012. szeptember–2013. január demonstrátor
Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Modern Irodalomtörténeti és Irodalomelméleti Tanszék

2016– zsűritag
Csorba Győző Versmondó Verseny

Tagság

2016. október–2018. augusztus mentor
Kerényi Károly Szakkollégium, PTE BTK

2012. szeptember–2016. június tag
Kerényi Károly Szakkollégium, PTE BTK

Nyelvismeret

magyar: anyanyelv

angol: középfok (középfokú „C” típusú nyelvvizsga; bizonyítványszám: 1162591)

francia: középfok (középfokú „C” típusú nyelvvizsga; bizonyítványszám: 1195047)

Helyezések, díjak

1. hely Országos Tudományos Diákköri Konferencia
Debreceni Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 2013.
Szekció: Modern magyar irodalom II.
A dolgozat címe: *Ecsetre komponált sorok Weöres Sándor költészetében*
1. hely Kari Tudományos Diákköri Konferencia
Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 2012.
Szekció: Irodalomelmélet
A dolgozat címe: *Az átrajzolt Weöres, az újraírt Gulácsy*
1. hely 4. Nemzetközi és 10. Országos Interdiszciplináris Grastyán Konferencia,
Pécs, 2012.
A dolgozat címe: *Szöveg és kép viszonyának kérdései Weöres Sándor Dalok NaConxypan-ból című versében*
1. hely 15. Erdélyi Tudományos Diákköri Konferencia, Kolozsvár, 2012.
A dolgozat címe: *Álmod(oz)ók: Weöres Sándor Gulácsy-álma(i)*
2. hely Kari Tudományos Diákköri Konferencia
Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 2016.
A dolgozat címe: *Fenomenológiai kérdések Szijj Ferenc költészetében*

Logos díj – 2013 (a Kerényi Károly Szakkollégium „az év legrangosabb publikációjáért” járó díja)

Rektori kitüntetés (PTE) – 2015, a *Kritikai szalon* rendezvénysorozat ötletéért és szervezéséért

Ösztöndíjak

2016. szeptember–2020. augusztus állami doktori ösztöndíj
PTE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola
2018. szeptember–2019. június ÚNKP Ösztöndíj
2018. március 2.–március 30. Campus Mundi Ösztöndíj
Babeş Bolyai Tudományegyetem (Kolozsvár)
rövid tanulmányút; fogadótanár: Dr. T. Szabó Levente
2015. szeptember–2016. június Kriszbacher Ildikó Ösztöndíj
2015. január–2015. június Erasmus Ösztöndíj
Párizs, Université Sorbonne Nouvelle Paris 3,
Általános és Összehasonlító Irodalomtudomány

2014. szeptember–2015. június	Intézményi Szakmai Tudományos Ösztöndíj PTE BTK
2014. április 14–20.	Campus Hungary Ösztöndíj Dublín, csoportos tanulmányút kutatási téma: James Joyce: <i>Ulysses</i>
2013. augusztus 15–30.	Campus Hungary Ösztöndíj Párizs, rövid tanulmányút
2012. szeptember–2013. június	Köztársasági Ösztöndíj
2013. szeptember–2014. június	Köztársasági Ösztöndíj

Konferencia-előadások

Nemzetközi konferencia

- 2019 Women Editors in Europe, 1710–1920, International Conference
University of Ghent, Belgium
Editorial Strategies of Women Journal Editors in the Second Half of the 19th-Century in Hungary
- 2014 14. VMTDK, Újvidék
A forma mint állítás. A próza- és versforma szerepe Szijj Ferenc A nagy salakmező című kötetében
- 2012 Irodalom, test, emlékezet, Kolozsvár
Maszk a vásznon és a sorok között, test és hang a maszk mögött
- 2012 12. VMTDK, Szabadka
Weöres Sándor ekphrasisairól

Országos konferencia

- 2019 „Nők, időszaki kiadványok és nyomtatott nyilvánosság Magyarországon (1817–1917)” tudományos konferencia, MTA Könyvtár, Budapest
A Családi Kör sikere és megszűnése
- 2019 „Ezerszer Júlia”: Tudományos Konferencia Szendrey Júliáról, OSzK, Bp.
Írói házaspárok a 19. században. Szendrey Júlia és Kánya Emília feleségszerep-repertoárja
- 2018 „Apák és fiúk, anyák és lányok. Szülői szerepek, gondoskodás és tekintély a pre-modern családban” tudományos konferencia, Lendület Kutatócsoport, MTA Történettudományi Intézet, Budapest
Az anyai szerep megformálása Kánya Emília szövegeiben
- 2018 I. Klasszik, I. Klasszmagyaros Ifjúsági Konferencia, „Vita, versengés, konfliktus”, PTE BTK, Pécs
Kánya Emília-képek versengése
- 2017 „Arany János és kora” konferencia, DE BTK, Debrecen
Szereplehetőségek és nőképkonstrukciók. Kánya Emília emlékiratairól
- 2014 „Derkovits-előadások”, Magyar Nemzeti Galéria, Budapest
Az elégiától az esszéig, az irodalomtól a festészetig. Hívószavak Derkovitshoz
- 2013 „Beszélhetnek a kortársak” – Irodalomtudományi konferencia Weöres Sándor születésének 100. évfordulója alkalmából, PPKE, Budapest
Képek Na'Conxypan-ról – Dalok NaConxypan-ból

2012 „Álom-konferencia” Heller Ágnes tiszteletére
Az elképzelt és megálmodott Na'Conxypan

Intézményi konferencia

- 2018 Kerényi Konferencia 15. – A Kerényi Károly Szakkollégium 15. éves konferenciája, PTE BTK, Pécs
Kánya Emília politikai nyelve
- 2017 Kerényi Mentorkonferencia – A Kerényi Károly Szakkollégium éves mentorkonferenciája, PTE BTK, Pécs
Kánya Emília önreprezentációja
- 2016 Kerényi Konferencia 13. – A Kerényi Károly Szakkollégium 13. éves konferenciája, PTE BTK, Pécs
Asszony-e otthon az asszonyíró? Feminin kódoltság Kaffka Margit naplójában
- 2014 Kerényi Konferencia 11. – A Kerényi Károly Szakkollégium 11. éves konferenciája, PTE BTK, Pécs
Test – tudat – testtudat Szijj Ferenc A nagy salakmező című kötetében
- 2014 MLLK Konferencia 2. – A Modern Líratörténeti és Líraelméleti Kutatócsoport 2. konferenciája, PPKE BTK, Budapest
Tudatstruktúra és versstruktúra. Szijj Ferenc költészetéről
- 2013 Kerényi Konferencia 10. – A Kerényi Károly Szakkollégium 10. éves konferenciája, PTE BTK, Pécs
Ecsetre komponált sorok. Weöres Sándor festészeti témájú verseiről
- 2013 MLLK Konferencia 1. – A Modern Líratörténeti és Líraelméleti Kutatócsoport 1. konferenciája, PPKE BTK, Piliscsaba
Csontváry-vásznakban csomagolt Vermeer-festmények. Weöres Sándor A megállt idő című verséről

Publikációk

MTMT-adatlap (azonosító: 10053997)

<https://m2.mtmt.hu/gui2/?type=authors&mode=browse&sel=10053997>

Academia.edu-adatlap:

<https://pte.academia.edu/PetraBozsoki>

Doktori értekezés

2020 *A honleányság mint női emancipáció: Kánya Emília alakja és munkássága*
doktori értekezés, Pécsi Tudományegyetem Bölcsész- és
Társadalomtudományi Kar Irodalomtudományi Doktori Iskola,
Irodalomtudományi Doktori program
témavezető: Dr. Kucserka Zsófia

Tanulmány

2021 *Editorial Strategies of Women Journal Editors in the Second
Half of the 19th-Century in Hungary*
Journal of European Periodical Studies 6, 2021/1, megjelenés előtt.

2020 *A nőreprezentáció mint piaci tényező: A Családi Kör sikere és megszűnése
Nők, időszaki kiadványok és nyomtatott nyilvánosság, 1820–1920*, szerk. Török
Zsuzsa, Bp., reciti, 2020, 167–190.

2019 *Bővülő értelmiségi női szereprepertoár a 19. századi Magyarországon: A Kánya
Emília-féle honleányi szerepváltozatról*
Irodalomismeret, 2019/3, 19–54.

„A magyar feminizmus uttörője”? Kánya Emília a kulturális emlékezetben
Alumni Nova II., szerk. Fenyő Dániel, Pécs, Pécsi Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar, Kerényi Károly Szakkollégium, 2019, 91–119;
másodközlés.

„A magyar feminizmus uttörője”? Kánya Emília a kulturális emlékezetben
Literatura, 2019/1, 33–51.

2018 *Kánya Emília diszkurzív közege: A Családi Kör női szereprepertoárja és
politikai nyelve*
Irodalomtörténeti Közlemények, 2018/5, 580–602.

Egy női karrier elbeszélésének nehézségei: Kánya Emília emlékiratairól
Verso, 2018/1, 25–45.

„Csak a vezérek szerepelnek az életben...”: Kánya Emília életpályájának társadalomtörténeti vonatkozásai

„Keresek világot”: A „Nem mind Arany, ami fénylik”: Arany János és kora című konferencia tanulmánykötete, szerk. Bényei Péter, Béres Norbert, Bihary Gábor, Farkas Evelin, Doktoranduszok Országos Szövetsége, Irodalomtudományi Osztály, Debrecen, 2018, 187–203.

2017 *Megénekelte Gulácsy-képek: Weöres Sándor Dalok NaConxypan-ból című verséről*

„Beszélhetnek a kortársak”: *Esszék és tanulmányok Weöres Sándorról*, szerk. Radvánszky Anikó, Bp., Ráció Kiadó, 2017, 253–264; másodközlés.

2016 „egyszerre megnyílt az órapendülés”: *Fenomenológiai kérdések Szijj Ferenc A nagy salakmező című kötetében*

Literatura, 2016/3, 167–188.

2013 *Megénekelte Gulácsy-képek: Weöres Sándor Dalok NaConxypan-ból című verséről*

Jelenkor, 2013/július–augusztus, 800–806.

Ecsetre komponált sorok: Intermedialitás Weöres Sándor költészetében Specimina Operum Iuvenum 2., szerk. Böhm Gábor, Fedeles Tamás, Pécs, 2013, 166–184.

Átrajzolt balladahősök: Arany-balladák újraolvasása Zichy Mihály illusztrációinak tükrében

Annona Nova 2012, PTE BTK, Kerényi Károly Szakkollégium, Pécs, 2013, 45–54.

2012 *Álmod(oz)ók: Weöres Sándor Gulácsy-álma(i)*

Literatura, 2012/2, 158–169.

Kritika

Szakkritika

2019 *Nagyszerű nők? Nagyszerű mozgalmak!* (Marta Breen, Jenny Jordahl: *Nagyszerű nők. A feminizmus rövid története*, ford. Molnár Kata)

Új Egyenlőség, 2019. 09. 30.

<http://ujegyenloseg.hu/nagyszeru-nok-nagyszeru-mozgalmak/>

2018 Kritika Tóth Orsolya *Egykor és most: Tanulmányok a 19. századi magyar irodalomról* című tanulmánykötetéről

Irodalomismeret 2018/3, 108–113.

2017 *Lázás tompítás (Angyal vagy démon: Tanulmányok Gyulai Pál Írónőink című írásáról*, szerk. Török Zsuzsa)

Literatura 2017/4, 377–386.

- 2014 *XXI. századi freskó: Észrevételek a Weöres-centenáriumról*
BUKSZ 2014/nyár, 149–155.
- 2013 *Kacéran a kortárs líráról: Harmath Artemisz: Kacér romok*
Jelenkor Online, 2013. 09. 16.
<http://www.jelenkor.net/visszhang/105/kaceran-a-kortars-lirarol>

Műkritika

- 2015 *A költészet mint archívum: Rakovszky Zsuzsa: Fortepan*
Jelenkor, 2015/október, 1132–1136.
- 2013 *Nyugtalanító képletek: Bán Zsófia Amikor még csak az állatok éltek című kötetéről*
Jelenkor, 2013/január, 87–89.
- „Benn emberek és künn komondorok.” *Borbély Szilárd: Nincstelenek. Már elment a Mesijás?*
Jelenkor, 2013/december, 1295–1299.
- Üdvözlégy, Beatrijs: Beatrijs – Egy apáca története*
Jelenkor Online, 2013. 07. 10.
<http://www.jelenkor.net/visszhang/42/udvozlegy-beatrijs>

Kiállítás-kritika

- 2014 *Derkovits újrhangolva: A budapesti Magyar Nemzeti Galéria Derkovits-kiállításáról*
Jelenkor Online, 2014. 08. 02.
<http://www.jelenkor.net/visszhang/282/derkovits-ujrahangolva>

Publicisztikai írások, kulturális tudósítások, beszélgetések, interjúk

- 2016 *A férfitörténetírás sémáival semmire sem megyünk: Bozsoki Petra interjúja Szécsi Noémival és Géra Eleonórával A budapesti úrinő magánélete című kötetéről*
Jelenkor Online, 2016. 12. 15.
<http://www.jelenkor.net/interju/719/a-ferfitortenetiras-semaival-semmire-sem-megyunk>
- Bénák, esendők és rettenetesek tudunk lenni: Bozsoki Petra interjúja Milbacher Róberttel Szűz Mária jegyese című könyvéről*
Jelenkor Online, 2016. 10. 20.
<http://www.jelenkor.net/interju/684/benak-esendok-es-rettenetesek-tudunk-lenni>

- 2015 *„Káposztáskő, hólyagos ég”*: Bozsoki Petra beszélgetése Harmath Artemisszel, Szilvay Mátéval és Z. Varga Zoltánnal Szijj Ferenc Agyag és kátrány című kötetéről
Jelenkor, 2015/február, 197–204.
- 2014 *Sóvárgás világirodalomra*: Bozsoki Petra beszélgetése Csordás Gáborral, Mátyási Róberttel és Thomka Beátával Verena Roszbacher Sóvárgás sárkányra (ford. Szijj Ferenc) című regényéről
Jelenkor Online, 2014. 07. 10.
<http://www.jelenkor.net/visszhang/272/sovargas-vilagirodalomra>
- 2013 *Az elveszett nyelv nyomában*: Bozsoki Petra beszélgetése Kálmán C. Györggyel, Milbacher Róberttel és Neichl Nórával Borbély Szilárd Nincstelének című regényéről
Jelenkor Online, 2013. 12. 09.
<http://www.jelenkor.net/visszhang/161/az-elveszett-nyelv-nyomaban>
- Zenevel fűtött Katlan: Beszámoló az Ördögkatlan Fesztiválról*
Jelenkor Online, 2013. 08. 09.
<http://www.jelenkor.net/visszhang/73/zenevel-futott-katlan>